

A NYELVI TANÁCSADÓ SZOLGÁLAT POSTALÁDÁJÁBÓL

(7. rész)

Dr. Ludányi Zsófia

Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

Folytatjuk a „postabontást”: rovatunkban az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvi tanácsadó szolgálatához érkezett orvosi nyelvi-helyesírási témájú kérdésekből és az ezekre adott nyelvi tanácsadói válaszokból válogatunk.

Kérdés: Hogyan írjuk helyesen: *transz-zsírsvav* vagy *transzszírsvav*? Még a legnagyobb szakportálok is hol így, hol úgy írják, ezért még magyar szakos ismerőseimet megkérdezve sem volt teljes az egyetértés.

Válasz: A kötőjeles írásmód valószínűleg angol hatásra jelent meg az írásgyakorlatban, de jelen esetben a két egymás mellé kerülő hasonló kétjegyű betű (sz és zs) elkerülése is oka lehet a kötőjel megjelenésének. A magyar helyesírási szabályok szerint azonban az ilyen önállóan nem élő idegen előtagokat kötőjel nélkül kapcsoljuk az utótaghoz, a szabályok szerinti írásmód tehát: *transzszírsvav*, az Orvosi helyesírási szótár is ezt az alakot rögzíti.

Kérdés: Hogy írjuk helyesen az *antibiotikummentes* szót? Véleményünk szerint egybeírandó, sok helyen kötőjellel vagy külön találjuk.

Válasz: Az előző kérdésben szereplő *transz-* prefixumhoz hasonlóan az *anti-* is önállóan nem élő idegen előtag. Problémát az szokott okozni, ha nem tudjuk, összetételként kell-e tekinteni az ilyen típusú szavakra avagy sem, ha újabb utótagot kapcsolunk hozzájuk, és a szótagszám meghaladja a hatot. Az *antibiotikum + mentes*

alakulat írásmódja attól függ, hogy két- vagy háromtagú összetételnek tekintendő-e a szabályok szerint. Az akadémiai helyesírási szabályzat 139. pontjának utolsó bekezdése ad iránymutatást ebben: „Az idegen szavakat és előtagokat akkor tekintjük külön összetételi tagnak, ha önállóan is használatosak, például: *miniszoknya*, *miniszoknya-viselet*, vagy ha önállóan is használatos utótag járul hozzájuk: *antialkoholista*, *antialkoholista-klub*, *biotechnológia*, *biotechnológia-ipar*; stb.”

Az *anti-* előtag tehát akkor számít külön összetételi tagnak, ha utótagja önállóan is él, pl. *anticiklon*, *antialkoholista*. De *biotikum* nem létezik önállóan, ezért az *antibiotikum* nem számít összetett szónak. Az *antibiotikum + mentes* tehát csupán két tagból álló összetétel, ezeket pedig – szintén a 139. szabálypont mondja ki – szótagszámtól függetlenül egybeírjuk. A szabályoknak megfelelő írásmód tehát: *antibiotikummentes*.

Kérdés: Az *allergén* szó főnévként (is) használatos, egyes esetekben – pl. *allergén anyag* – különírandó, de több esetben egybe kellene írni (pl. *allergéntérkép*). Hogyan írjuk: *allergén + komponens*, *allergén + forrás*, *allergén + fehérje*?

Válasz: Léteznek a nyelvben olyan esetek, amikor egy szó szótári jelentéseihez több szófaji jelentés tartozik, az ilyen szavakat több szófajú szavaknak nevezzük. Tipikusan ilyenek például a színnevek vagy a népnevek, amelyek hol főnévi, hol melléknévi szófajú szóként fordulnak elő a mondatban. Például: *kedvenc színem a pi-*

ros (főnév), vettem **piros** rózsát (melléknév); itt **magyarok** élnek (főnév); ő **magyar** ember (melléknév).

Az idegen nyelvi átvételek esetén is előfordulhat többszófajúság, ez a helyzet az *allergén* szóval is. Azt, hogy az adott alakulatot egybe- vagy különírjuk, az dönti el, hogy az adott esetben aktuálisan mi az *allergén* szófaja. Annak oka, hogy az *allergén anyag* különírandó, az *allergéntérkép* meg egybe, szintén a többszófajúság. Az *allergén anyag* esetében a szófaj melléknév, az *allergén* minőségjelzője az anyagnak (milyen anyag? allergén).

Az *allergéntérkép* esetén viszont összetételi viszony van a tagok között: az *allergének térképe* (birtokos jelzői alárendelő viszony), vagy akár jelentéssűrítő viszonynak is felfogható (olyan térkép, amelyen be vannak jelölve az allergének). Az *allergén + komponens* és az *allergén + forrás* esetén is az allergén főnévi szófaja aktualizálódik, a tagok között birtokos jelzői alárendelő összetételi viszony van: az *allergén komponense*, az *allergén forrása*. Az összetételi viszonyt egybeírással jelöljük. Néha azonban a szófaji besorolás nem egyértelmű, ilyen például az *allergén + fehérje* esete. Ha olyan fehérjéről van szó, amelynek az a tulajdonsága, hogy *allergén*, akkor az *allergén* aktuálisan melléknév, s így a *fehérje* szó minőségjelzőjeként a szerkezetet különírjuk: *allergén fehérje*. Ha azonban az allergén anyagok, vagyis az allergének fehérjéről beszélünk, akkor főnévi szófajú, és a *fehérje* szóval birtokos jelzői alárendelő összetételt alkotnak: *allergénfehérje* (< az *allergének a fehérjéje*). Egyértelmű iránymutatás az ilyen esetekben – nyelvi tanácsadóként, az adott szakterületet nem ismerve – nem adható, ilyenkor az adott szakma képviselőinek kell eldönteniük, melyik értelmezés – és írásmód – fedi le az adott szakkifejezés jelentését.

Kérdés: Érdekes problémával szembesültem a minap. Olvastam, hogy az influenza elleni vakcinát *felveszik*. Nekem ez egy picit gyanús. Az orvos *felveszi az asztalról, beadja*. A páciens *kéri, igényli, bekapja, megkapja*. Melyik a helyesebb (helyes) változat?

Válasz: A magyarországi magyar köznyelvben megszokott forma valóban az, hogy a páciens *megkapja* a védőoltást. Ugyanakkor ez korántsem jelenti azt, hogy az *oltást felvenni* alakulat „helytelen” lenne. Csupán arról van szó, hogy a magyarországi magyar köznyelvben ritka, nem elterjedt forma.

A mai magyar nyelv reprezentatív korpuszát, a Magyar nemzeti szövegtárat, valamint az arra épülő, az igei bővítményszerkezet vizsgálatára szolgáló Mazsola eszközt felhasználva megállapíthatjuk, hogy az oltást leggyakrabban *kapják, megkapják*, illetve *beadják*. A tárgy esetű *vakcina* főnév is leggyakrabban a *megkap, beszerez, bead, szétoszt*, illetve *kap* igékkel fordul elő. A *felvesz* ige csupán 12 alkalommal fordult elő az adatbázisban:

- ezért a mostani a legkedvezőbb időpont arra, hogy **felvegyük a vakcinát**
- már most időszerű lenne **felvenni az oltást**, mert idő kell az immunrendszernek, hogy kitermelje az ellenanyagokat.

A találatok egy része a vajdasági magyar nyelv alkorpuszából származik, és a Google kereső segítségével – most már célzottan vajdasági magyar portálokon folytatva a vizsgálatot – újabb adatokkal egészíthetők ki a korábbiak:

- tehát a gyerekek legalább kilencvenöt százaléka **felveszi az oltást**
- Szerbiában a járvány valószínűleg márciusig tart, a lefolyása pedig attól függ, **felveszik-e a vakcinát** azok, akik elmulasztották.

Az adatok alapján tehát úgy tűnik, hogy a *felveszi az oltást/vakcinát* alak a vajdasági magyar nyelvben használatos változat. Természetesen szó sincs arról, hogy „helytelen” lenne, csupán a magyarországi magyar köznyelv beszélői számára tűnhet szokatlannak, a Vajdaságban minden bizonnyal teljesen megszokott, helyes forma. (Szívesen veszem a vajdasági magyar olvasók megerősítését.) ■

FORRÁSOK

1. Magyar nemzeti szövegtár 2. Elérhető: clara.nytud.hu/mnsz2-dev (2019. 09. 12.)
2. Mazsola. Elérhető: <http://corpus.nytud.hu/mazsola> (2019. 09. 12.)
3. Csak az oltás véd a kanyarótól. Magyar Szó Online. Elérhető: https://www.magjarszo.rs/hu/3313/vajdasag_szabadka/161741/Csak-az-oltas-ved-a-kanyarotol.htm (2019. 09. 12.)
4. Elkerülhetetlenül továbbterjed a kanyaró Szerbiában. Pannon RTV. <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/elkerulhetetlenul-tovabbterjed-kanyaro-szerbiaban> (2019. 09. 12.)

IRODALOM

1. AkH. = A magyar helyesírás szabályai 2015. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
2. OHSz. = Fábián Pál – Magasi Péter 1992. Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest